

2016
GÜZ

DÜZCE ÜNİVERSİTESİ

TÜRK DİLİ BÖLÜMÜ

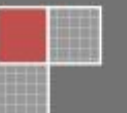
XI. HAFTA

SES OLAYLARI

A. Ses Olaylarının Tanımı ve Mahiyeti

B. Başlıca Ses Olayları

1. Ünlü Türemesi
2. Ünsüz Türemesi
 - 2.1. Yardımcı Ses Türemesi
3. Ünlü Düşmesi
4. Aşınma
5. Ünsüz Düşmesi
6. Hece Düşmesi
7. Ünsüz Yumuşaması
8. Ünsüz Sertleşmesi
9. Ünlü Daralması
10. Ulama

SES OLAYLARI

A. SES OLAYLARININ TANIMI VE MAHİYETİ

Dil durgun değil dinamik bir yapıdadır. Dildeki değişimler, yeni ortaya çıkan veya başka dillerden alınan kelimelerle, kullanımdan kalkan kelimelerle, kelimelere yüklenen yeni anlamlarla ve kelimeleri oluşturan seslerin değişimiyle olmaktadır. Dildeki değişimler içinde dili en çok etkileyen değişimler, sesler üzerinde gerçekleşir. Çünkü dil seslerle, yani konuşularak var olur. Ses, dilin temel birimi olduğu için ‘ses’in olmadığı yerde dil de yoktur.¹ Bir dil ne kadar kullanılırsa, o kadar çok değişmektedir. Geniş bir coğrafyaya yayılan bir dilde değişimler daha fazla olmaktadır. Diğer taraftan dil değişimleri, dildeki kullanış sıklığı oranı yüksek kelimelerde daha da hızlıdır.²

Kelime içindeki sesler dilin tarihi boyunca başka seslere dönüşürler, düşerler, türerler, yer değiştirirler, başka seslere benzerler. Sesle ilgili meydana gelen bu gibi olaylara **ses olayları** denir.³ Ses olayları rastgele bir şekilde değil, bazı temayüllere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır.⁴

 Dilbilimci Leonard Bloomfield, dillerdeki ses değişimlerinin kolaylaşma yönünde olduğunu söylemektedir. **“En az çaba kanunu”** adı verilen bu görüşe göre⁵ bütün diller, söyleyişi en akıcı ve kolay hâle getirmek için kendini yenileme meyli gösterir.⁶ Ses olayları, söyleyişteki zorlukları ve sevimsizliği ortadan kaldırmaktadır. “Tenafür” adı verilen bazı kulak tırmalayıcı seslerin değişime uğrayarak törpülenmesi, dilin daha akıcı hâle gelmesini sağlamaktadır. Alıntı kelimelerde ise ses olayları, kelimelerin dilin yapısıyla bütünleşmesine, millîleşmesine hizmet etmektedir.⁷

Telâffuz güçlüğü ve tenafürü ortadan kaldırmak esas olmakla birlikte, ses

¹İŞCAN, A.: İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri, http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/adem_iscan_islevsel_dilbilgisi_turkce_ogretimi.pdf

² KARAĞAÇ, G. : *Dil Tarih ve İnsan*: s. 74.

³ KORKMAZ, Z vd.: *Türk Dili ve Kompozisyon*: s.92.

⁴ William M. Austin, Günay Karaağaç tarafından “Ses Benzerliğinde Ölçek” adıyla çevrilen yazısında ses olaylarını satranca benzetmektedir: “Ses değişmesi hâdiseleri, belki en iyi şekilde satranç oyunundan basit bir yakıştırma ile özetlenebilir. Eğer telaffuz şeması, bir satranç tahtası olarak düşünülürse, ses değişmesi, asla bir filin değil, daimâ kalenin hareketi olarak düşünülebilir. Kısacası, en azından iki hareketle olmak üzere, her ses, her sestene gelebilir, k, m olabilir, l, x olabilir.” Bkz. KARAĞAÇ, G. a.g.e. s.299

⁵ KORKMAZ, Z. vd. a.g.e., s.93.

⁶ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Leonard Bloomfield, *Language*, London, 1979’dan aktarma: KARAĞAÇ, G., a.g.e., s.399.

⁷ “Türkçeleşmek” de denilecek bu durum, 13. Haftanın Konusunda ele alınacaktır. Arif Nihat Asya’nın “*Ben ki ateşle konuşurdum. Selle konuşurdum/İdil’le Volga’yla Nil’le konuşurdum./ Sangaryos’u Sakarya, İkonyum’u Konya yapan. /Dille konuşurdum...*” mısraları bu minvalde okunabilir.

olaylarını mümkün kılan çeşitli sebepler vardır.⁸ Başlıca sebepleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Vurgu:** Dilimizde son heceler vurgu yönünden güçlü, orta heceler ise zayıftır. Bu yüzden ünlü düşmesi, ünlü daralması gibi değişiklikler daha çok orta hecelerde gerçekleşmektedir.
- **Dilin ses hususiyetleri:** Alıntı kelimelerde bu sebeple ses olayı gerçekleşir. Meselâ Türkçede kelime sonunda b,c,d,g bulunmadığından *ilâc*, *kitâb*, *derd*, *reng* gibi kelimeler, *ilaç*, *kitap*, *dert*, *renk* halini alır.
- **Bazı seslerin zayıf olması:** *n*, *l*, *r*, *y*, *ğ*, *z* gibi ünsüzler ve ünlülerden de *ı* sesi zayıf olduğundan düşmeye uğrayabilmektedir.
- **Seslerin birbirini etkilemesi:** Bazı seslerin yuvarlaklaştırıcı, bazılarının kalınlaştırıcı, bazılarının ise inceltici etkisi vardır. Çıkış olarak farklı yollardan meydana gelen sesler de birbirini etkilemektedir. Sertleşme kuralı buna örnektir.⁹
- **Komşu dil, lehçe ve ağızlarının etkisi:** Karadeniz ağızlarında, Kafkas dillerinin etkisiyle *ö* ve *ü* ünlüleri *o* ve *u* halini alır, *üşümek* > *uşumek* vs. gibi.

B. BAŞLICA SES OLAYLARI

1. Ünlü Türemesi

Ses özelliklerine veya birbirleriyle birleşme şartlarına uygun olarak kelimenin önüne, içine veya sonuna ünlü gelmesidir.¹⁰ Ünlü türemesi, alıntı kelimeler ile pekiştirme ve küçültme eki almış sıfatlarda karşımıza çıkar.¹¹ Ayrıca Arapça'dan dilimize giren “akl, fıkır, sabır” gibi kelimeler, Türkçenin ses husûsiyetlerine aykırı olduğu için ünlü türemesine uğrayarak dilimize yerleşmiştir:

<i>dar-cık</i> > <i>dar-a-cık</i>	<i>az-cık</i> > <i>az-ı-cık</i>	<i>bir-cık</i> > <i>bir-i-cık</i>
<i>ruze</i> > <i>oruç</i>	<i>skala</i> > <i>iskele</i>	<i>skarpın</i> > <i>iskarpın</i>
<i>kadr</i> > <i>kadir</i>	<i>hatr</i> > <i>hatır</i>	<i>meyl</i> > <i>meyil</i>
<i>fıkr</i> > <i>fikir</i>	<i>zulm</i> > <i>zulüm</i>	<i>şükr</i> > <i>şükür</i>

⁸ Bu kısımda Ahmet Bican Ercilasun'un görüşlerinden yararlanılmıştır. Bkz. KORKMAZ, Z. vd., a.g.e. s.92-93.

⁹ Bu konuda Mustafa V. Coşkun, “Dildeki ses olaylarının çoğunluğu, seslerin birbirini çekmesi ve itmesi neticesinde oluşmaktadır. Seslerin birbirini çekmesi, benzeşmeyi sağlamakta; seslerin birbirini itmesi, aykırılışmaya (benzeşmezliğe) sebep olmaktadır. Tarih içinde uzun süre bir arada yaşayan sesler, bir zaman sonra birbirlerini itebilmektedirler; bunun sebebi, canlı olduklarından, seslerin de tıpkı insanlar gibi kendilerine özgü mizaçlarının olmasıdır. “ demekte ve dildeki ses benzeşimi ile toplumun şekillenmesi arasında ilişki kurmaktadır. COŞKUN, M. V. : “Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeniden Sınıflandırılması”

[http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/CO%C5%9EKUN-Mustafa-Volkan-STANDART-T%C3%9CRK%C3%87EDE-SES-OLAYLARININ-SEBEP-SONU%C3%87-](http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/CO%C5%9EKUN-Mustafa-Volkan-STANDART-T%C3%9CRK%C3%87EDE-SES-OLAYLARININ-SEBEP-SONU%C3%87-%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0S%C4%B0-%C3%87ER%C3%87EVES%C4%B0NDE-YEN%C4%B0DEN-SINIFLANDIRILMASI.pdf)

[SINIFLANDIRILMASI.pdf](http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/CO%C5%9EKUN-Mustafa-Volkan-STANDART-T%C3%9CRK%C3%87EDE-SES-OLAYLARININ-SEBEP-SONU%C3%87-%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0S%C4%B0-%C3%87ER%C3%87EVES%C4%B0NDE-YEN%C4%B0DEN-SINIFLANDIRILMASI.pdf)

¹⁰ “Ölçünlü Türkçede söz sonunda ünlü türemesine rastlanmaz.” DEMİR, M., YILMAZ, E.: *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*: s.85. Kelime sonunda ünlü türemesi, ağızlarda görülmektedir: *Gelirkene*, *sabrılar*, *peydahlamak* vs. gibi.

¹¹ BOZ, E., YAMAN, E.: *Üniversiteler İçin Türk Dili*: s.91.

Konuşma dilinde ünlü türemesinin birçok örneği mevcuttur.¹² Alıntı kelimelerin Türkçenin ses yapısıyla olan uyumsuzluğu, ünlü ilaveleriyle giderilmiştir:

grup > *gurup*
limon > *ilimon*

kritik > *kıritik*
lâzım > *ilâzım*¹³

plân > *pilân*
nötr > *nötür*

2. Ünsüz Türemesi

Arapçadan dilimize giren ve özgün biçimlerinde sonunda ikiz ünsüz bulunan (şeddeli) kelimeler Türkçede tek ünsüzle kullanılır. Sırr, hakk, şerr gibi kelimeler iki ünsüzle bittiği halde Türkçeye tek ünsüzle yerleşmiştir. Bu kelimeler ünlüyle başlayan ek aldıklarında veya yardımcı fiille kullanıldıklarında sondaki ünsüz ikizleşir:

zan > *zannetmek*
red > *reddetmek*

his > *hissetmek*
hak > *hakkı*

tıb > *tıbbı*
şer > *şerri*

Türkçe kelimelerde ön seste ünsüz türemesi, bu kelimelerde ilk sesin zayıf olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴

urmak > *vurmak*
ılduz > *yıldız*

örgüç > *hörgüç*
ıldırım > *yıldırım*

ılan > *yılan*

Türk dilinde iki ünlünün yan yana gelmemesiyle ilgili olarak da alıntı kelimelerde ünsüz türemesi gerçekleşir:

mâi > *mavi*

pianist > *piyanist*

laboratuar > *laboratuvar*

semai > *semavi*

Konuşma dilinde bu çeşit ünsüz türemelerine daha sık rastlanmaktadır:

reis > *reyis*
dua > *duğa* veya *duva*
turkuaz > *turkuvaz*

hain > *hayin*
şiiir > *şiyir*
laik > *layik*

İsmail > *İsmayıl*
Laik > *layik*

¹² Laboratuvar ortamında yapılan bir incelemenin bulgularını yorumlayan bir çalışmada, alıntı kelimelerdeki ünlü türemeleri için şu bulgulara ulaşılmıştır: “•Ünlü düz ve kalınsa araya /ı/ ünlüsü gelir. /pıratik/, /bırıçka/ • Ünlü düz ve inceyse araya /i/ ünlüsü gelir. /pirensip/, /sipiker/ • Ünlü yuvarlak ve kalınsa araya /u/ ünlüsü gelir. Yalnız, /o/’nun yuvarlatıcı etkisi belirgin değildir. /fulora/, /puruva/, /sitok/ (/sutok/ değil) • Ünlü yuvarlak ve inceyse araya /ü/ ünlüsü gelir. /pürömiyer/, /bürüt/” KILIÇ, M, KILIÇ, M.: “Türkçeye Yabancı Dilden Geçen Kelimelerde Algısal Ünlü Türemesi”http://www.dilbilimi.net/kilic_mine_mehmet_akif_turkceye_yabanci_dillerden_gecen_kelimelerde_algisal_unlu_turemesi.pdf

¹³ Anadolu ağızlarında r ve l ünsüzüyle başlayan alıntı kelimelerin başına ı ve i ünlülerinin ilave edilişiyle ilgili şu şekilde bir tekerleme mevcuttur: “Oğlum İncep ilimonu irafa koy du İramazanda ilazım olur.”

¹⁴ BOZ, E., YAMAN, E., a.g.e. s.92

Ünsüz türemesini ayrıca bazı kelimelerde ikizleşme şeklinde de görebiliriz.

Telâffuzda “*yeddi sekkiz, aşığağı, eşşek*” gibi birçok örneği olan bu durumun yazıya aksedeni daha azdır:

ana > anne

elig > elli

2.1.Yardımcı Ses Türemesi

Yardımcı ses, en eski dönemlerden bugüne Türkçenin önemli bir ses özelliğidir.¹⁵ Türkçe kelimelerde iki ünlü yan yana gelemediği için, ünlü karşılaşması durumunda ya ünlülerden biri düşer ya da araya yardımcı ses girer.¹⁶

görme-i > görmeyi
anla-ı > anlayış

sızla-ı > sızlayış
kafa-a > kafaya

düşünme-e > düşünmeye
ağla-ı vermek > ağlayıvermek

3. Ünlü Düşmesi

İki heceli bazı kelimeler ünlüyle başlayan bir ek aldıklarında, vurgusu az olan ikinci hecelerindeki dar ünlüler düşer¹⁷:

boyun -u > boynu
ağız-ı > ağız
çağır-ı > çağrı

alın-ı > alını
burun -u > burnu
yalın-ız > yalnız

yoğur-ul-mak > yoğrulamak
buyuruk > buyruk
çevir-im > çevrim

Ünlüyle başlayan ek aldıklarında ünlü düşmesine uğrayan kelimelerle oluşturulan ikilemelerde ikinci kelimenin dar ünlüsü düşmez:

burun buruna
devirden devire

koyun koyuna
ağız ağıza

babadan oğula
nesilden nesile

Türk dilinde kelime başında ünlü düşmesi az görülmektedir. Eski Türkçedeki *ısıtma* kelimesinde, vurgusu zayıf bir ünlü olarak “ı” ünlüsü düşmüştür:

¹⁵ Yardımcı ünsüzler konusu ihtilaflı bir konudur. Bu sesleri kaynaştırma ünsüzü olarak adlandıranlar yanında, bu seslerle aslında bir türemenin gerçekleşmediğini söyleyenler vardır.

¹⁶ BANGUOĞLU, T., *Türkçenin Grameri*: Ankara 1998. s. 74, TDK Yay.’dan aktarma, EFENDİOĞLU, S. İŞCAN, A., Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması, http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/suleyman_efendioglu_adem_iscan_ses_olaylari_siniflandirma.pdf.

¹⁷ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=179:Unlu-Dusmesi-&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

ısıtma > *sıtma*

ısıcak > *sıcak*

İç seste, çift ünsüzle biten alıntı kelimelerde türeyen ünsüzler, kelimenin ünlüyle başlayan ek veya yardımcı fiil alması durumunda düşer. Burada sıradan bir düşme değil aslına geri dönme söz konusudur.¹⁸

Bu şekilde ünlü düşmesine uğrayan kelime, yardımcı fiille birleşik yazılır:

akıl > *aklı*
meyl > *meyli*

fikir > *fikri*
devir > *devri*

sabır etmek > *sabretmek*
kahr etmek > *kahretmek*

4. Aşınma (Birleşme)

Ünlü ile biten bir kelime, ünlü ile başlayan başka bir kelime ile birleşirken aradaki ünlülerden biri erir Karşılaşan iki ünlüden birisinin zamanla aşınarak düşmesi bu olayı diğer ünlü düşmelerinden ayırır:

kahve altı > *kahvaltı* (e-a birleşmesinde e düşmüştür)
güllü aş > *güllaş* > *güllaç*
cuma ertesi > *cumartesi*

ne için > *niçin*
Karacaoğlan > *Karac'oğlan*

5. Ünsüz Düşmesi

Bazı kelimelerde türetme sırasında ünsüz düşmesi olur. Türkçe tarihî devrelerinden günümüze birçok yerli ve alıntı kelime çeşitli ünsüzleri düşürmüştür. Ünsüz düşmesi ön, iç ve son hecelerde olabilmektedir.¹⁹

minik-cık > *minicik*

ufak-cık > *ufacık*

kel-tür-mek > *getirmek*

büyük-cek > *büyücek*

küçük-cük > *küçücük*

ol-tur-mak > *oturmak*

Son hecelerde ünsüz düşmesi konuşma dilinde sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kelime sonlarında bulunan r ünsüzünün, ünsüzü takip eden t ünsüzünün düşmesi buna örnektir.

geliyor > *geliyo*
çift > *çif*

kadar > *kada*
var > *va*

serbest > *serbes*
bir > *bi*

Bu örneklerdeki ünsüzler yazı dilinde mutlaka muhafaza edilmelidir.

Ayrıca aynı türden iki ünsüz bulunduran kelimelerde de ünsüzlerden biri düşebilmektedir. Bu

¹⁸ DEMİR, E., YILMAZ, E., a.g.e. s.86.

¹⁹ YÜKSEKKAYA, G. S.: *Türk Dili Kitabı*: s.91.

duruma özel olarak “**tekleşme**” adı verilir:

kerre > *kere*
sahhaf > *sahaf*

hammal > *hamal*
ast-teğmen > *asteğmen*

ad-daş > *adaş*
kassap > *kasap*

6. Hece Düşmesi

Benzer sesler taşıyan art arda hecelerden birinin düşmesidir. Eski Türkçede şimdiki zaman, geniş zaman eklerinin değişmesi buna örnektir:²⁰

Yunus-dur-ur > *Yunus'tur*
Pazar-ertesi > *Pazartesi*
pek iyi > *peki* (zayıf ünsüz eriyor)

ala-yor-ur > *alıyor*
başlayayım > *başlayım* (konuşma dilinde)
hasta hane > *hastane*

Hece düşmesinin aşınmadan farkı, kelimeler birleşirken ünlülerin değil benzer hecelerin bir araya gelmesi ve birinin düşmesidir. Aşınmada tek ses (ünlü), hece düşmesinde ise iki ses (bir ünlü bir ünsüz) düşer de diyebiliriz.

7. Ünlü Daralması

Geniş bir ünlünün, yanındaki ünsüzün etkisiyle dar ünlüye dönüşmesidir. Genellikle düz geniş ünlüyle biten bir fiilin şimdiki zaman eki -yor ile birleşmesi sırasında karşımıza çıkar.²¹ Daralma olayında düz geniş olan *a* ve *o* ünlüsü *u* veya *ı*, *e* ve *ö* ise *i* veya *ü* dar ünlüsüne dönüşür.

dinle-yor > *dinliyor*
gözel > *güzel*
böyük > *büyük*

oyna-yor > *oynuyor*
söyle-yor > *söylüyor*
ağla-yor > *ağlıyor*

bilme-yor > *bilmiyor*
anlama-yor > *anlamıyor*
konusma-yor > *konuşmuyor*

“y” ünsüzü “*de-*, *ye-*” fiillerinde ünlü daralmasına yol açar:²²

de-y-en > *diyen*

ye-y-ecek > *yiyecek*

8. Ünsüz Yumuşaması

²⁰ KORKMAZ, Z. vd.: a.g.e., s.95. Ayrıca bkz. BOZ, E., YAMAN, E., a.g.e., s.84. Burada hece düşmesine “pates, götürüz” örnekleri de verilmektedir.

²¹ http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=194:Unlu-Daralmasi&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132

Burada ayrıca belirtmeli ki kelime sonundaki *k* ünsüzünün ilk yumuşayışı *g* ünsüzü şeklindedir. Zamanla *ğ* ünsüzüne dönüşmüştür. Eski Türkçede *ğ* ünsüzü bulunmamaktadır. *Agaç*, *uzağı* vb..

²² “*c, ç, s, ş, y* ünsüzleri komşu ünlüler üzerinde daraltıcı etkiye sahiptirler. Bu olay daha çok *y* ünsüzü için geçerlidir: *geymek* > *giymek*, *deyor* > *diyor*, *yoğurmak* > *yuğurmak*, *bıçmak* > *biçmek*, *yaşıl* > *yeşil*.” BOZ, E., YAMAN, E.: a.g.e., s.86.

Daha çok kök – ek birleşmesi sırasında gerçekleşen bir olaydır.²³ Türkçede kelime sonunda yer alan süreksiz sert ünsüzlerin (p, ç, t, k), kelime ünlüyle başlayan bir ek alınca iki ünlünün arasında kaldıklarından yumuşayarak (b, c, d, g/ğ) ye dönüşmesidir.²⁴ **Özel isimlerde bu değişim yazıya yansıtılmaz:**

<i>ağaç-a > ağaca</i>	<i>yut-um > yudum</i>	<i>Dilek'i</i>
<i>ayakkap-ı > ayakkabı</i>	<i>dört-ü > dördü</i>	<i>Burak'a</i>
<i>sevinç-i > sevinci</i>	<i>uzak-a > uzağa</i>	<i>Selçuk'u</i>
<i>ahenk-e > ahenge²⁵</i>	<i>denk-i > dengi</i>	

Tek heceli bazı kelimelerde, bazı özel isimlerde ve bazı alıntı kelimeler ile türetilerek oluşturulmuş kimi kelimelerde yumuşama olayı gerçekleşmez:

<i>top-u</i>	<i>ak-ı</i>	<i>saç-a</i>
<i>hakikat-i</i>	<i>Sertap'a</i>	<i>Sertaç'ı</i>
<i>saat-i</i>	<i>bulut-u</i>	<i>Serap'a</i>
<i>hukuk-u</i>	<i>konut-a</i>	<i>yapıt-ı</i>

9. Ünsüz Sertleşmesi

Türkçede sert ünsüzlerden (p, ç, t, k, f, s, ş, h) sonra gene sert ünsüzlerin gelmesi olayıdır.²⁶ Türkçede ekler, eklendiği ünsüze göre şekil alır.²⁷ Görülen geçmiş zaman eki, bildirme eki, ayrılma ve bulunma hâl ekleri, “-gAn, -gE, -gİ, -cA, -cİ, -cİk...” vb. gibi yapım ekleri, eklendiği kelimenin son ünsüzüne benzeşerek sertleşmeye uğrar. Bazı alıntı kelimelerde de ünsüz sertleşmesi görülmektedir:

<i>çık-dı > çıktı</i>	<i>çalış-gan > çalışkan</i>	<i>as-gı > askı</i>
<i>Türk-ce > Türkçe</i>	<i>sepet-de > sepette</i>	<i>1985-de > 1985'te</i>
<i>söylet-di > söyledi</i>	<i>yurt-daş > yurttaş</i>	<i>birlik-den > birlikten</i>
<i>tesbih > tespih</i>	<i>lehce > lehçe</i>	
<i>tesbit > tespit</i>	<i>isbat > ispat</i>	

²³ Muharrem Ergin bu konuyu “temas derecesi bakımından benzeşme” başlığıyla vermektedir. Bkz. ERGİN, M. *Türk Dilbilgisi*: s.53. Efendioğlu – İşcan ise bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: “Çünkü ünlüler titreşim frekansı yüksek sesler iken süreksiz sert ünsüzler titreşimsizdirler. Bu sebeple süreksiz sert ünsüzle biten kelime ünlüyle başlayan bir ek aldığında kelime sonunda ünlü-ünsüz çatışması yaşanır ve telaffuz zorluğu oluşur. İşte bu zorluğu gidermek için dil yumuşama olayını devreye sokar. Gerçi f, s, ş, h gibi ünsüzler de titreşimsizdir, ama bunlar aynı zamanda sızıcı olduklarından nispeten ünlülerle uyuşur ve yumuşamazlar (tarafını, çarşafa, meslektaşımız, sırdaşına, otobüsün, atlası, silahı, sabaha gibi)” EFENDİOĞLU, S., İŞCAN, A. :a.y.

²⁴ Ünsüz yumuşamasında k ünsüzünün ilk değişimi g şeklindedir: *Uzaga, tagı* vs. gibi. “Ğ” ünsüzü sonradan ortaya çıkmıştır. ²⁵ Daha az rastlanan k ünsüzünün g ünsüzüne dönüştüğü kelimeler genellikle son iki harfi sessiz olan alıntı kelimelerdir. “n” ünsüzünden sonra gelen k ünsüzleri bir ünlü ile karşılaşınca iki ünlü arasında kalmamasına rağmen yumuşar.

²⁶ EFENDİOĞLU, S., İŞCAN, A. :a.y.

²⁷ “Bu hususta Eski Türkçede ikili bir durum görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde sedasız ünsüzle biten tabanlara eklenen eklerin ilk ünsüzleri sedalıdır. Yani ünsüzler arasında sedalı olup olmama arasında bir uyum yoktur.” ÖZKAN, M.: *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, s.109. Aynı konuda bilgi için bkz. ARGUNŞAH, M. Vd.: *Karahanlıca, Harezmce Kıpçakça Dersleri*: s.112-113.

10. Ulama

Konuşmada art arda gelen kelimelerin birincisinin sonundaki ünsüzün, ikincisinin başındaki ünlüyle ses bakımından bir hece oluşturacak şekilde bağlanarak söylenmesidir.²⁸

Ulama sadece söyleyişte gördüğümüz, yazıya aksetmeyen bir özelliktir. Ulanan kelimeler arasında virgül, duraklama yoktur:

çürük armut
attan indi
Selmin Esma

tatsız olup
küçük Ayşe
Yusuf abi

yeller alsın
çevik asker
Didem Ayça

²⁸ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ULAMA

Tablo: Ses Olayları

<i>Ses Olayı</i>	<i>Örnek cümle</i>
<i>Ünlü türemesi</i>	Biricikti türerkene → bircik, türerken
<i>Ünsüz türemesi</i>	Zannederim tüfenkle vurmuş. → zan, tüfek, urmak
<i>Ünlü düşmesi</i>	Ünlünün burnu düşüyor, seyredin. → burunu, seyir et-
<i>Aşınma</i>	Nasıl da aşındı böyle... → ne asıl, bu eyle
<i>Ünsüz düşmesi</i>	Ufacıktı adaşım, düştü. → ufakçık, addaş
<i>Hece düşmesi</i>	Hastanede heceler birbirine düşüyor. → Hastahane, biri birine, düşe yorur.
<i>Ünsüz yumuşaması</i>	Ah kalbim, yumuşamayacağım. → kalpim, yumuşamayacakım.
<i>Ünsüz sertleşmesi</i>	Sesim gittikçe sertleşti. → gitdikçe sertleşdi.
<i>Ünlü daralması</i>	Seni darlıyorlar mı güzelim? → darlıyorlar, gözel
<i>Ulama</i>	Ulamayın onu → (“ulamayınonu” şeklinde telaffuz ediliyor.)

KAYNAKÇA

- ARGUNŞAH, Mustafa vd.: *Karahanlıca, Harezme Kıpçakça Dersleri*: İstanbul 2010, 366 s., Kesit Yayınları.
- BANGUOĞLU, Tahsin: *Türkçenin Grameri*: Ankara 1998, 628 s., TDK Yayınları.
- BOZ, Ertuğrul, YAMAN, Erdoğan: *Üniversiteler İçin Türk Dili*: Ankara 2011, 425 s., Savaş Kitabevi.
- DEMİR, Murat, YILMAZ, Emine: *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*: Ankara 2009, 309 s., Nobel Yayın Dağıtım.
- ERGİN, Muharrem: *Türk Dilbilgisi*: İstanbul 2000, 406 s. Bayrak Basım Yayın Dağıtım.
- KARAAĞAÇ, Günay: *Dil Tarih ve İnsan*: İstanbul 2009, 406 s., Kesit Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep vd.: *Türk Dili ve Kompozisyon*: Bursa 2009, 596 s., Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- ÖZKAN, Mustafa: *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 2000, 1008 s., Filiz Kitabevi.
- YÜKSEKKAYA, Gülden Sağol: *Türk Dili Kitabı*: İstanbul 2012, 366 s., Kesit Yayınları.

E- KAYNAKLAR

COŞKUN, Mustafa Volkan: “Standart Türkçede Ses Olaylarının Sebep Sonuç İlişkisi Çerçevesinde Yeniden Sınıflandırılması” <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/CO%C5%9EKUN-Mustafa-Volkan-STANDART-zT%C3%9CRK%C3%87EDE-SES-OLAYLARININ-SEBEP-SONU%C3%87-%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0S%C4%B0-%C3%87ER%C3%87EVES%C4%B0NDE-YEN%C4%B0DEN-SINIFLANDIRILMASI.pdf> (Erişim Tarihi 30.11.2016)

EFENDİOĞLU, Süleyman, İŞCAN, Adem: “Türkçe Ses Bilgisi Öğretiminde Ses Olaylarının Sınıflandırılması” http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/suleyman_efendioglu_adem_iscan_ses_olaylari_siniflandirma.pdf. (Erişim Tarihi 30.11.2016)

İŞCAN, Adem: “İşlevsel Dil Bilgisinin Türkçe Öğretimindeki Yeri”,
http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/adem_iscan_islevsel_dilbilgisi_turkce_ogretimi.pdf
(Erişim Tarihi 30.11.2016)

KILIÇ, Mine, KILIÇ, Mehmet: “Türkçeye Yabancı Dilden Geçen Kelimelerde
Algısal Ünlü Türemesi”,
http://www.dilbilimi.net/kilic_mine_mehmet_akif_turkceye_yabanci_dillerden_gecen_kelime_lerde_algisal_unlu_turemesi.pdf

TDK, “**Ulama**” maddesi,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=ULAMA (Erişim Tarihi
30.11.2016)

TDK, “**Ünlü Daralması**” maddesi,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=194:Unlu-Daralmasi&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 (Erişim Tarihi 30.11.2016)

TDK, “**Ünlü Düşmesi**” maddesi,
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=179:Unlu-Dusmesi-&catid=50:yazm-kurallar&Itemid=132 (Erişim Tarihi 30.11.2016)